

Researcher: Social Science Studies

(2017) Cilt 5, Sayı 8, s. 140-152

RSSS
ISSN:2148-2691

KÜRESELLEŞME, ULUSLARARASI TERÖRİZM VE TURİZM SEKTÖRÜNDE KRİZ YÖNETİMİ¹

Mete Kaan KAYNAR² Gökhan AK³

Özet

Günümüzde iktisat temelli küresel hegemonya siyasalarının uygulama metotlarının başında gelen küreselleşme, çoğu bilimsel çalışmanın “uluslararası” boyutta irdelenmesini gerekli kılmıştır. Bu anlamda, “uluslararası” teriminin, bugün dünyanın başlıca sorunları arasında yer alan terör, güvenlik, işbirliği, göç, ekonomik bütünleşme gibi birçok nesnel kavramın ön-eki olarak yerini aldığı görülmektedir. Bu bağlamda, bu çalışma, küreselleşme olgusu kaynaklı uluslararası terörizm tehdidi genelinde, anılan tehdidin yarattığı krizlerin yönetimi yöntemlerini turizm sektörü özelinde irdelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada esas olarak kullanılması öngörülen araştırma metotları, içerik analizi ve tarihsel yöntem; tali olarak ise, söylem analizi ve düalizmdir (küreselleşme-terörizm çatışması).

Anahtar Kelimeler

Küreselleşme
Uluslararası Terörizm
Turizm
Kriz Yönetimi
Kriz Çözümü Yöntemleri

GLOBALIZATION, INTERNATIONAL TERRORISM AND CRISIS MANAGEMENT IN THE TOURISM SECTOR

Abstract

Globalization as being one of the major implementation methods of economy-based global hegemonic politics entails many scientific studies to be worked in line with a “international” extent. In this sense, it is crystal-clear that the term “international” primarily works as a necessary suffix of various notional concepts such as terrorism, security, cooperation, migration, economical integration with which the world today struggles. Thus this study tries to explore the threat of international terrorism stemmed from

Keywords

Globalization
International Terrorism
Tourism
Crisis Management
Crisis Resolution Methods

¹ International Congress of Tourism and Management Researches-2016 (Antalya/20-22 Mayıs 2016)'da sunulan tebliğin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

² Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, metekaankaynar@gmail.com

³ Yrd.Doç.Dr., Nişantaşı Üniversitesi, gak2081@yahoo.co.uk

globalization notion in general and in particular, management methods of those crises stemmed from international terrorism which observed in the tourism sector. Research methods of content analysis and historical background will mainly be used in the study while discourse analysis and dualism (globalization versus terrorism) as secondary means.

GİRİŞ

Küreselleşme, ülkeler arasındaki iktisadi, sosyal ve siyasal ilişkilerin gelişmesi, farklı toplum ve kültürlerin inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması, uluslararası ilişkilerinin yoğunlaşması gibi birbiriyle bağlantılı konuları içeren bir kavramdır (Bozkurt, 2000, s. 101). Küreselleşme çağı olarak adlandırılan yaşadığımız dönemde hemen her alanda çarpıcı değişiklikler görülmekte, karmaşık bir çevre içinde yaşama zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden, küreselleşme süreci kazananları ve kaybedenleri fırsatları ve dezavantajları içinde paradoksal olarak bulunduran bir süreçtir (Toffler, 1992, s. 87-88).

Küreselleşme, dünyanın çokkültürlü küçük bir cennet haline gelmesini sağlayacak ekonomik sistemin evrenselleşmesi bağlamında yeni bir dünya düzenini dikte etmiştir. Ancak, Batılı güçlerin gönderdiği bumerang, dönerek kendi kendilerini vurmaya başlamıştır. Nitekim günümüzde dünyada geniş perspektifte etki sağlayan uluslararası terörist faaliyetler ile uluslararası düzensiz göç akımları bu meyanda değerlendirilebilir.⁴ Batı'nın gelişmiş devletleri için, gerek kriz bölgelerinde, gerekse kendi ülkeleri içerisinde vuku bulan terör hareketleri ve yine bölgesel krizlerden doğan uluslararası düzensiz göç akımları hayli büyük tehditler yaratmaya başlamıştır. Küreselleşme, iktisadi bütünleşmeyi ve tüm dünya toplumlarının uluslararası ekonomik sisteme uyum sağlamasını görmekte iken, bugün gelinen noktada siyasal sınırlar eskiden olduğundan çok daha sıkı bir şekilde korunmaya, insan hareketliliği çok daha etkin tedbirlerle sınırlandırılmaya, devletlerin milliyetçiliklerinin çok daha hızla artmaya ve "öteki"nin çok daha kolaylıkla yaratılmaya başlandığı çokkültürlü bir cehennem doğmaya başladığı görülmektedir.

Günümüzde iktisaden çok gelişmiş güçler tarafından tüm dünya çapında etkinleştirilmeye çalışılan neo-liberal siyasalar ve bunun uygulama metodu olan küreselleşme olgusu, çoğu bilimsel çalışmanın "uluslararası" boyutta irdelenmesini gerekli kılmıştır. Bu anlamda, "uluslararası" teriminin, bugün dünyanın başlıca sorunları arasında yer alan terör, güvenlik, işbirliği, göç, ekonomik entegrasyon gibi birçok nesnel kavramın ön-eki olarak yerini aldığı ve hatta bunu, hiç kopmamacasına sağlamlaştırdığı görülmektedir. Keza uluslararası nitelikteki tüm toplumsal sorunların temelinde, dünyada 1600'lerden itibaren Batı Avrupa merkezli uygulanan sömürgeci ve emperyalist siyasaların ortaya attığı "küreselleşme" olgusunun yattığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla, söz konusu argümandan yola çıkan bu çalışma, küreselleşme olgusunun uluslararası terörizm ve onun yarattığı küresel tehdit genelinde, anılan tehdidin yarattığı krizlerin yönetimi ve çözümü

⁴ Küreselleşme postmodernizmin bir söylemi gibidir. Postmodernizmin söylemlerinde insana değer verilmekte, çoğulculuk önemslenmekte ve insanın topluma yabancılaşması hoş görülmemektedir ama, her zaman söylemler pratikte uygulanamamaktadır. Bildiğimiz gibi küreselleşme yeni bir kapitalizm oluşturmaktadır. Bu da yeni liberallerin politikalarından türemektedir. Francis Fukuyama, dünyanın artık liberal ekonomi ve politikalara bağlı olacağını ve giderek liberal politikaların ülke politikalarını belirleyeceğinden söz etmektedir. Tabii ki, bu da yeni bir kapitalizm oluşturacaktır (Akın, 1998, s. 14).

yöntemlerine ilişkin ilişkileri ise turizm sektörü özelinde irdelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada esas olarak kullanılması öngörülen araştırma metotları, içerik analizi ve tarihsel yöntem; tali olarak ise, söylem analizi ve düalizmdir (küreselleşme-terörizm çatışması).

Keza küreselleşme, değişen dünya düzeni ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler terörizmi, günümüz dünyasının en ciddi uluslararası sorunlarından biri haline getirmiştir. Bu yüzden de, günümüzde terörizm kavramı ile turizm endüstrisi arasındaki ilişkinin ciddi şekilde incelenmesi elzem hale gelmiştir. Keza terör, daha fazla propaganda sağlayacağından genelde turistleri hedef olarak seçmektedir. Bu meyanda, turistik tüketicilere ve yerleşimlere düzenlenen terörist saldırıların terörist grupların politik ve örgütsel amaçlarına neden ve nasıl hizmet ettiğinin belirlenebilmesi için terörizm eylemlerin yapısı ve terörist grupların amaçları iyi değerlendirilmelidir. Terörizm ve turizm endüstrisi ilişkisi ile ilgili literatür taranarak terörizmin turizm endüstrisi üzerindeki etkileri, terörizmin turizm talebi üzerindeki etkileri, teröristlerin turistleri hedef almalarının nedenleri, terörizmin destinasyon imajı üzerindeki etkileri, terör eylemlerinin yapısı, turizm endüstrisini hedef alan terör eylemleri, Türkiye ve dünyada terörizm, terörizmle ve krizle mücadele ve yönetim yolları gibi farklı konular (Yılmaz, 2005, s. 39), araştırmaların öncelleri olmaktadır.

Bu çalışmada de elde edilen ana bulgular olarak, iktisadi temelli evrensel bir “modern-çağ-formu” olan küreselleşme ve beraberinde getirdiği sorunların, özellikle uluslararası terörizmi tetiklediği ve beslediği sonucuna varmak hedeflenmektedir. Bu bağlamda, küreselleşme sayesinde bir “çokkültürlü dünya cenneti” yaratma ütopyası içindeki gelişmiş Batı devletlerin, her geçen yıl tırmanan ve hızla evrim geçiren uluslararası terör tehdidi karşısında özellikle Batılı turistlerin rağbet ettiği turizm bölgelerinde yoğun ve önemli krizler ve çokkültürlü dramlarla baş etmek zorunda kalmaya başlamaları ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu durumun da, dünyayı küçük bir köy haline getirmeyi amaçlayan küreselleşmenin, aksine önemli finans-kapital sektörlerini uluslararası terörizm nedeniyle kaybetmeye başlamasına yol açtığı gösterilmeye çalışılacaktır. Bu şekilde, dünya toplumlarının daha da yabancılaşmakta, ötekileşmekte ve yoksullaşmakta olduğu önerilerek, gelişmiş ülkelerde sosyal barışın turizm üzerindeki etkilerinin oldukça güçlü olduğu ve sosyal barış sürecinin turizm üzerinde güçlü bir pozitif etkiye sahip olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Turizm Sektörü ve Krizler

Uluslararası turizm sektörü pek çok gelişmekte olan ülke için artan bir öneme sahip olmaktadır. 1960'ların sonunda ve 1970'lerde turizm ödemeler bilançosu açıklarının kapatılmasında ve yabancı para kaynağı olarak görülmekteydi. 1980'lerin sonunda ve 1990'lar boyunca ise turizmin kamu geliri, milli gelir ve istihdam üzerindeki dolaylı ve dolaysız etkileri daha fazla dikkate değer bulunmuştur. Günümüzde gelişen ve küreselleşen dünyanın bir sonucu olarak turizm en hızlı büyüyen ve çok boyutlu etkileri olan bir sektör haline gelmiştir. Küreselleşmede finans sektörünün ardından ikinci sırayı alan turizm, dünyadaki refah seviyesinin artmasıyla ve seyahat ve turizm alanında yaşanan değişimlerle birlikte bu açıdan elverişli olan ülkelerin cazibesini arttırmakta ve bu ülkelere önemli bir gelir kaynağı olarak görülmektedir (Güvenek ve Alptekin, 2015, s. 23).

Bu nedenle, “kriz” denen fenomen, turizm sektörünü de vurmadan geçmemektedir. “Kriz”, her türlü canlıyı ilgilendiren, bu nedenle de yaşama dair çok önemli bir olgudur. İnsanoğlunun, birey olarak var olduğu ilk andan itibaren, dünyevi yaşamın her anında, her safhasında, her döneminde var olmuş “kriz ve çatışma” olgusu, her düzeyde çıkarın esiri

olmuş insan varlığının, bu içsel çıkar dünyasını, şu ya da bu şekilde ve farklı farklı miktarlarda dış dünyaya gösterme durumudur. Dolayısıyla, kriz olgusunun tarihi, insanlığın tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Kriz, en genel tanımı ile iki veya daha fazla taraf arasındaki uzlaşılama durumunun ortaya çıkardığı çatışma ve çekişme durumu ile açıklanabilir.⁵ Bu çekişmeler, insanlık tarihinin başlangıcına kadar geri götürülebildiğinden, insanlık tarihi, bir anlamda kriz ve çatışmaların tarihi üzerine inşa edilmiştir.

Nitekim çatışmalar asrı olarak tanımlanabilecek 20. yüzyılın ilk yarısı, Batı dünyasında medeniyetin dönüşümü ve dünya düzeni konusunda önemli tartışmalara sahne olmuş, Soğuk Savaş döneminde ise, iki kutuplu düzen içerisinde bu tartışmalar ideolojik tartışmalara evrilmiş ve güvenlik arayışları içerisinde sönümlenmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte ideolojik tartışmalar yerini dinden kaynaklı medeniyetlerin farklılıklarının sergilendiği yeni bir dünya düzeni arayışlarına bırakmıştır. Soğuk Savaş sonrası, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve ekonomi-politik alanlarında yapılan tartışmalar tarihin belirleyiciliğinden sıyrılarak, iç politika ve dış politikaya etki eden sosyo-kültürel karmaşıklıklar çerçevesinde cereyan etmiştir (Ak, 2015, s. 7-8, 27). 21. yüzyılda ise, kendini yenileyen finans-kapital emperyalist siyasaların, küreselleşme ve yeni küresel sömürü düzeni içerisinde yarattığı kimlik, kültür ve medeniyet tartışmalarına odaklandığı görülmektedir (Ünay ve Şenel, 2009, s. 2). Bu tartışmalar, küresel düzende ortaya çıkan yeni kriz ve çatışma risklerini belirlemeye, hem bölgesel hem de küresel istikrar ve güvenliğin sağlanmasına odaklanmayı gerekli kılmıştır.

Kriz beklenilmeyen ve önceden sezilmeyen, çabuk ve acele cevap verilmesi gereken, örgütün veya işletmenin anlama ve uyum mekanizmalarını yetersiz hale getirerek, mevcut değerlerini, amaçlarını ve varsayımlarını tehdit eden gerilim durumudur (Dinçer, 1992, s. 314). Nitekim işletmelerde belirsizlik riski, risk ise krizi yaratmaktadır. Turizmde kriz ise, bir ülke turizm sektörünün ya da bazı işletmelerin, kontrol edilemeyen doğal afetler, sosyo-ekonomik değişimler, terör ve çatışma, yanlış siyasalar ya da yönetim hatalarıyla büyük zararlara uğramasını, hatta iflas tehlikesi ile karşı karşıya kalmasını ve bu sorunları çözmede yeni bir organizasyon yapısı arayışı içine girmesi durumu olarak tanımlanabilir. Kriz yönetimi ise, bu zararlardan en düşük kayıpla kurtulmayı sağlayacak doğru politikalar ve alınacak doğru önlemler ile geçirilecek süreci ifade eder. Kriz dönemlerinde yöneticiler çok daha hızlı karar vermek zorundadırlar. Karar vermeyi zorlaştıran en önemli etken ise, bilgi eksikliği yani geleceğe yönelik belirsizliktir (Yakut Aymanıkuy, 2001, s. 105).

Kriz yönetiminde 2 temel yaklaşım söz konusudur. Bunlar; krizden kaçınma ve kriz çözümüdür. Krizden kaçınma, dış dünya ile yoğun iletişimi olan, dış ve iç sistemleri sürekli analiz eden, yetki devrini sağlamış, dinamik bir yönetim ve örgüt yapısı gerektirir. Kriz çözümü ise, kriz değişim ve gerilim için yaptığı baskı ve işletmenin zayıf yönlerini göstermesi açısından olumlu fonksiyonlara sahiptir. Buna dayanarak kriz yönetimi, krizi faydalı hale getirilebilir. Krizle başa çıkabilmek için; erken uyarı sistemi, dinamik ve esnek planlama, esnek ve organik örgüt yapısı, etkin iletişim ve feedback, işletme değerlendirme ve örgüt geliştirme faaliyetleri gerekmektedir (Yakut Aymanıkuy, 2001, s. 108).

⁵ Kriz aşaması, gerilimin tepe noktasına ulaştığı, karşılıklı iletişimin kesildiği aşamadır. Bu safha veya bazı araştırmacılarca bu aşamayı izleyen aşamalar (kısıtlı, kapsamlı şiddet) genellikle şiddetle karakterize olur. Bu aşamanın başlangıcında tarafların karşı tarafa yönelik meydan okuma ve tehdit içeren söylemleri, gerginliğin artmasına ve yoğunluğu değişen oranlarda şiddetin ortaya çıkmasına neden olur. Çözüm stratejisi, tarafların taleplerini kabul ettirmeye yönelik olarak şiddete başvurusudur.

Özellikle günümüzde terörizmden kaynaklı tehditlerin turizm sektörü üzerinde yaptığı olumsuz etkiler göz önüne alındığında, kamu yönetimlerinin krizlerin çözümüne ya da etkin kriz yönetimine müdahale etmeleri gerektiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Keza turizm, döviz ve istihdam yaratan özelliği ile ekonomik, farklı kültürleri bir araya getiren ve insanların dinlenme ihtiyacını karşılayan niteliği ile sosyo-kültürel bir faaliyettir. Yine çevreyi de olumlu ve olumsuz yönde etkileyebilen taleplerin söz konusu olduğu önemli bir ekonomik faaliyet ve katma-değer alanıdır (Hacıoğlu, 1992, s. 158). Ancak, dünyanın en hızlı gelişen ve çeşitli sorunları olan sektörlerinden biri olsa da, turizmin günümüzde başlıca sorunları arasına uluslararası terörizm girmiştir. Nitekim terörizm kaynaklı olarak günümüzde dünyanın herhangi bir coğrafyasında ve sıkça yaşanmaya başlayan olaylar, krizler ve çatışmalar turizm sektörünü hayli olumsuz yönde etkilemektedir. Keza dünyanın herhangi bir coğrafyasında meydana gelen terörist olaylar, tüm diğer toplumları ve bunların halklarını yakından ve şiddetle etkilemektedir (Çamaş, 1999, s. 35). İnsanlar, terörist faaliyetlerin yaşandığı coğrafyalara gitmekten kaçınmaktadır. Böylece, turizm, sektör olarak din, dil, cins, ırk, ülke, coğrafya, bölge farkı gözetmeksizin tüm uluslararası terörizm olaylarından azami şekilde olumsuz bir biçimde etkilenmektedir.

Dolayısıyla, uluslararası terörizmin turizmi hedef almasında temel veri, terör örgütlerinin dünya halklarının daha varlıklı, daha refahlı, daha sosyal adaletli, daha gelişmiş, daha demokratik olmalarını engelleme çabaları olarak görünmektedir. Nitekim Dünya Turizm Örgütü'nün, Dünya Bankası ile birlikte 25 Haziran 1999 tarihinde Washington/ABD'de yaptığı zirve toplantısı sonrası yapılan ortak bildiriye, "Amaç fakirliği yok etmekse, o zaman yüzümüzü turizme çevirmeliyiz." vurgusu yapılarak, dünyada krizlerin önlenmesinin, turizmin desteklenmesi ile mümkün olabileceğine dikkat çekilmiştir (Yakut Aymankuy, 2001, s. 110).

Turizm, günümüzde Birleşmiş Milletler'in de kabul ettiği tanıma göre, dünyanın en büyük üçüncü hizmet sektörüdür. Bundan dolayı dünya ekonomisindeki her gelişme turizm sektörünü, turizmdeki her gelişme de dünya ekonomisini yakından etkilemektedir. Dünyada yılda ortalama 300 milyar dolarlık yeni yatırımın yapıldığı dünya seyahat endüstrisi pazarından, yaklaşık 800 milyar dolarlık gelir elde edilmektedir. Bu yatırım hacmi ile dünyada 255 milyon kişiye istihdam olanağı yaratan seyahat endüstrisinde, 2017 yılında 455 milyon kişinin istihdam edileceği öngörülmektedir. Böylece seyahat endüstrisi dünya toplam istihdamının %15'ini karşılıyor olacaktır (Çamaş, 1999, s. 36; Akgün Alp, 2013, s. 1-19).

Bir "Turizm Krizi" Olarak Uluslararası Terörizm

Etimolojik olarak her ne kadar "Terör-Terrere" kelimesi Fransız Devrimi'ni izleyen Jakoben "Korku (Terror) Hükümlerliği" ile ilişkili olarak kullanılsa da, aslında terör olgusu Hz. Âdem'e kadar uzanan çok eski bir "gelenektir" (Çaşın, 2008, s. 224). Terör, aslında bireysel temelli bir olgudur. Bireyin çıkarı, "hukuk", "düzen" ve "adalet" arasında "denge"yi yitirdiği anda, bireyin düşüncesi ve eylemi diğer(ler)inin haklarını ezecek kadar üstün hale gelmiş olur. Terör, işte tam da budur. Bu tip "birey"ler çoğalıp bir araya gelince, çete/örgütler kurulmakta ve tedhiş eylemleri ile hukuk yolu ile elde edemedikleri ya da edemeyecekleri hakları, imkânları, meta ve değerleri elde etmeye çalışmaktadırlar (Altay ve diğerleri, 2013, s. 267).

20. Yüzyılda ise durum biraz farklılık göstermiştir. Her ne kadar bu yüzyılda yaşanan bağımsızlık hareketleri ve genel olarak ayrılıkçı terör olayları ön plana çıkarsa da bu

gelişmelere daha baskın çıkan ve belirleyici siyasal söylem olan “Soğuk Savaş Dönemi Terörü” olmuştur. Soğuk Savaş dönemi terörünün belirgin özelliği, terörün bu dönemde devletler tarafından sıklıkla kullanılmasıdır (Çaşın, 2008, s. 224). Aynı zamanda bu dönem, “modern uluslararası terörizm dönemi” olarak adlandırılmaktadır. Zira uluslararası terörizm, esas itibarıyla 1960’ların sonunda politik şartların ve teknolojik gelişmelerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra oldukça gelişmiş olan silah teknolojisi gerek maliyetinin, gerek tahrip gücünün çok yüksek olması nedeniyle, ulusal amaçlara ulaşabilmek için başvurulmuş nizamî savaşları kullanılabilir bir yol olmaktan çıkmıştır. Bunun yanı sıra, Latin Amerika’da, Fidel Castro’nun Küba’daki başarısından esinlenen kırsal gerilla hareketlerinin başarısız olması üzerine solcu gerilla grupları terörist taktikler kullanmaya başlamışlardır. Benzer şekilde, Arapların 1967 Arap-İsrail savaşını kaybetmeleri üzerine Filistinli gruplar, İsrail ve onun destekçilerine karşı küresel bir saldırı hareketine başlamışlardır. Avrupa, Japonya ve ABD’de de çeşitli öğrenci gruplarının düzenlediği kitlesel eylemlerin başarısız olması üzerine, terörist taktikler başlıca yol olmuş ve diğer gruplar tarafından da kullanarak dünya genelinde yayılmıştır (Topal, 2004, s. 41). Günümüzde de özellikle Orta ve Uzak Doğu’da merkezi otoritenin yeterince etkili olmadığı zayıf ülkeler (failed states) terörist yapıları için en uygun bölgeler haline gelmiştir (Bakradze, 2007, s. 43).

Terör ile ekonomi ilişkisi günümüzde gerek devletlerin, gerekse ulus-üstü kurum ve kuruluşların doğrudan ilgi alanı içerisinde olan bir ilişki türüdür. Nitekim devletler ve uluslararası kuruluşlar, bu ilişkiden kaynaklı krizlere çözümler, çareler bulma yolunda, bu krizleri en hasarsız biçimde atlatmak maksadıyla türlü kriz yönetim biçimleri üzerinde çalışmaktadırlar. Zira terör, terör saldırıları tarafından ortaya çıkan korku iklimi ve can kayıpları ile sosyal ve siyasal yaşamı oldukça derinden etkilemesinden dolayı ekonomik gelişmeleri de olumsuz yönde etkilemektedir (Frey vd, 2004, s. 2). İdeolojik, dini veya politik amaçlara ulaşmak için gözdağı, tehdit ya da korku telkin etmek suretiyle sivillere, resmi ve genel yönetimler karşı her türlü şiddet kullanımını ifade eden terörizm olgusu, günümüzün en önemli problemleri arasında yer almaktadır. Şiddet kullanımını içeren bu girişimler, sadece sosyal ve politik alanlarda değil özellikle ekonomik alanda da önemli maliyetleri beraberinde getirmektedir (Uysal vd, 1999, s. 2).

Terör çoğu zaman, modern hayatın birbirine çok hassas bağlarla bağlı olduğu dengeyi bozarak, ekonomik performansa zarar vermektedir. Ekonominin hedef alınmasının sebebi de, ekonomik gelişmelerin devletin, dolayısıyla hükümetlerin başarısının en önemli göstergesi oluşudur. Bir ülkede ekonominin sorunsuz işlemesi bile, devletin etkinliğini sürdürmesine tek başına yetmektedir. Dolayısıyla, ülke yöneticileri meşruiyetlerini ancak bu şekilde devam ettirebilmektedirler (Açıkalin, 2010, s. 1). Ülkede oluşan zayıf ekonomik yapı, terör örgütlerinin o toplumu ve devleti bir yöne manipüle etmesini kolaylaştırırken, çöken bir ekonomide panik ve anarşinin hâkim olmasına neden olacaktır. Terör ve ekonomi arasında doğrudan ve dolaylı ilişkilerin olduğu bir gerçektir. Ancak, bu ilişkinin yönü, karşılıklı etkileşimi gösterecek şekilde çift taraflı olabilir. Zayıf ekonominin mi terörü, yoksa terörün mü zayıf ekonomiyi beslediği sorusunun cevabı karışık olmakla birlikte, ikisinin de birbirini etkilediği söylenebilir. Bu nedenle, terörle mücadele stratejileri ekonomiyi de kapsamalıdır. Terör eylemleri etki altına aldıkları bölgelerdeki ekonomileri doğrudan etkilemekle, üretim faktörleri açısından da olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Ayrıca, ekonomik karar birimleri üretim, tüketim, tasarruf ve yatırım kararları noktasında belirsizlikler oluşturarak ekonomik yapıda negatif dışsallıklara sebebiyet vermektedir

(Başbüyük vd, 2011, s. 33). Ekonomilerin önemli sektörlerinden biri olan turizm sektörü de, ortaya çıkan bu negatif dışsallıklardan nasibini almakta; haliyle turistlerin daha güvenli ülkeleri tercih edeceklerinden dolayı, ülke ekonomileri bu durumdan ağır darbeler almaktadır.

Türkiye’de de turizm sektörü, ekonomik büyüme hedeflerini sağlamaya hizmet eden önemli sektörlerden biri olarak nitelendirilmektedir. Bu sebeple, özellikle turizm gelirlerinin milli gelir içindeki payının önemli olduğu ülkelerde, bu sektörün gelişmesine katkı sağlayacak düzenlemelere önem verilmeli ve bunun önündeki her türlü engel bertaraf edilmeye çalışılmalıdır. Türkiye bakımından değerlendirildiğinde, turizm önündeki önemli engellerden biri olarak terör karşımıza çıkmaktadır. Her türlü terör saldırısı, özellikle turistlere yönelik olarak yapıldığında, tepkiler hem ulusal boyutta hem de uluslararası boyutta artmaktadır (Güvenek ve Alptekin, 2015, s. 34-35).

Zira terör olayları günümüzün küresel dünyasında finansman ve sermaye hareketlerin de yön değiştirmesine neden olmakta ve özellikle terörizmin etkili olduğu az gelişmiş ülkelerin daha da fakirleşmesine yol açmaktadır. Nitekim Gökbnar’a (2010) göre terörizm, ekonomik aktiviteleri dört farklı şekilde etkiler:

- □Öncelikle terörist saldırıları, ülkenin sermaye stokunu (hem fiziksel, hem de şahsi) azaltır. Örnek olarak 11 Eylül 2001 ve son dönemlerdeki petrol boru hatlarına yapılan saldırıların etkileri gösterilebilir.

- Terörist faaliyetleri özellikle turizm endüstrisi ve doğrudan yabancı yatırımlar alanlarında yabancı sermayenin kaçmasına neden olur.

- □Terörist faaliyetler bireylerin tasarruf, yatırım ve tüketim alışkanlıklarını etkilediği için kaynak dağılımında bozulmaya neden olur.

- □Yüksek güvenlik önlemleri, hareket maliyetlerini artırır ve kaynakların verimli kullanılmasını engeller. Daha da fazlası, terörizm insanların refah seviyelerini düşüren bir korku iklimi yaratır ki, bu ekonomik maliyetlerin de ötesindedir.⁶

Dolayısıyla, ekonomi literatürü itibarıyla terörizm olgusu, yoğun bilgi birikimine ihtiyaç duyulan karmaşık ve ilgi çekici bir konudur. Bu özelliği dolayısıyla, terörizmi anlayabilme ve mahiyeti ile içeriğini kontrol altına alabilme umudu hükümetlerin ve akademik kesimin konuya odaklanma düzeyini önemli bir biçimde artırmaktadır. Bununla birlikte, her ne kadar 1970’li yıllardan itibaren dünya gündemindeki yerini almış olsa da bünyesinde kavramsal problemleri barındıran terörizm, uluslararası düzeyde kabul edilen bir tanımlamaya henüz sahip değildir. Genel bir kanı olarak ifade edilen “birinin teröristi, diğerinin özgürlük savaşçısıdır”⁷ şeklindeki terminoloji, konunun hala muğlak tanımsal sorunları bünyesinde barındırdığını ortaya koymaktadır. Temel olarak terörizm; çeşitli alt grupların, kendi isteklerini kabul ettirebilmek amacıyla toplumdaki sivil kesimler ile silahlı ve silahsız askeri birimlere karşı gerçekleştirdikleri planlı ve siyasi olarak desteklenmiş şiddet temelli faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu bu faaliyetlerin birden fazla ülkenin topraklarını ve vatandaşlarını hedef alması durumunda uluslararası terörizm olgusundan bahsedilmektedir (Akıncı ve Yılmaz, 2015, s. 52; Sönmez ve Graefe, 1998, s. 117).

⁶ Bu konuda yetkin bir kaynak olarak ve ayrıntı için bkz. (Altay ve diğerleri, 2013, s. 267-288)

⁷ Orijinali, “One man’s terrorist is another man’s freedom fighter” olan bu ifade ilk kez Amerikan başsavcısı W. Ramsey Clark tarafından kullanılmıştır.

Kamusal otorite zafiyetinden beslenerek çoğunlukla arzulan hedefi gerçekleştirme peşinde olan terörist faaliyetler (Yıldırım vd, 2007, s. 6), anılan bu etkilerinden dolayı özellikle savunma ekonomisi üzerinde çeşitli kanallar vasıtasıyla büyük tahribatlar yaratmakta; ancak, temel yıkıcı unsurunu ise ekonomik büyüme sürecini doğrudan etkileyen çeşitli mekanizmalar üzerinden gerçekleştirmektedir (Akıncı ve Yılmaz, 2015, s. 52).

Bu meyanda, terörizmin yol açtığı yıkım mekanizmalarından en etkili olanının turizm sektöründe hayat bulduğu söylenebilir.⁸ Nitekim taşıdığı yüksek risk dolayısıyla terörizm, ülkeler arasındaki turizm potansiyelini engelleyerek, seyahat akımlarının yeniden dağılımını uyarmak suretiyle konaklama imkânlarını önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Turizm potansiyelinin yüksek terör faaliyetleri nedeniyle riskli bir yapıya bürünmesi, ülkeye yönelecek olası turistlerin özgürlüklerini tehdit etmekte ve terör riskinin bulunduğu ülkelerden kaçma eğilimini artırmaktadır. Turist kitlesinin daha güvenli ülkelere yönelme süreci ise, terörizmin yoğun olarak yaşandığı ülkenin yerel turizm endüstrisi üzerinde genelde negatif etkiler yaratmaktadır (Sönmez vd, 1999, s. 13).

Genel olarak turizm endüstrisi, doğal düzen tahribatı ile insan kaynaklı sosyo-politik yıkımların etkisi altındadır. Ancak, günümüzde bu negatif konjonktüre daha somut ve insan-kaynaklı tehditlerin etki yaptığı görülmektedir. Nitekim terörizm odaklı olarak değerlendirildiğinde *turizm krizi* şeklinde adlandırılacak negatif süreç, turizm faaliyetlerinin normal işleyişinin yerine getirilememesi, turizm işletmelerinin etkinliğini kaybetmesi, turistlerin ülkeye güvenli bir şekilde ulaşmalarının imkânsızlaşması, ülke çekiciliğinin kaybedilmesi, uluslararası turizmin yanı sıra yurtiçi turizm potansiyelinde düşüşlerin ivme kazanması ve turizmden sağlanacak gelirlerin azalmasına bağlı olarak turizm endüstrisi ile ekonomisinin gerilemesi gibi faktörleri bünyesinde ihtiva etmektedir (Sönmez, 1994, s. xiii).

Turizm ve terörizm arasındaki ilişkiler Richter'in (1983, s. 313-335) öncü çalışmalarına dayanmaktadır. Ülkeler için birer elçi olarak değerlendirilen turistlerin terör eylemlerinin temel hedefi olduğunu belirten yazar, dolaylı temsilci konumunda olan turistlerin hükümetlere yönelik belirlediği sembolik değerlerin temel turizm potansiyeline yön verdiğini ortaya koymuştur. Özellikle iletişim kanalları vasıtasıyla bu potansiyelin daha büyük etkiler yaratacağını vurgulayan Richter, turistlere yönelik terör faaliyetlerini etkin bir biçimde yansıtabilen medya unsurlarının teröristler ile eylemlerin gerçekleştiği ülke hükümetleri arasındaki münasebetleri uluslararası ölçüğe taşıyacağını ifade etmiştir. Ekonomik aktiviteleri önemli ölçüde sekteye uğratan bu süreç, çoğu ülke bakımından kıt bir kaynak olarak değerlendirilen döviz gelirlerinin azalmasına ve terör faaliyetlerinin hükümetler üzerindeki dolaylı maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır (Akıncı ve Yılmaz, 2015, s. 53). Dolaylı maliyetlerin yanı sıra doğrudan maliyetlerin de ortaya çıkmasına zemin hazırlayan terörizmin en temel etkisi, turizm gelirlerinin düşmesine yol açmasıdır.

⁸ Özellikle son yıllarda turistlere ve turistik bölgelere yapılan terör saldırılarında bir artış olduğu gözlenmektedir. Terörist faaliyetlerin bu alanda artış göstermesinin arkasında yatan sebepler irdelendiğinde özellikle turizm sektörünün ülke ekonomisinde önemli payı olan ülkelerde turistlere ve turistik bölgelere yapılan terör saldırılarının kısa dönemde ülkelerin turizm sektörünü uzun dönemde ise genel ekonomisini olumsuz etkilemesi bu sektörü teröristler açısından cazip kılmaktadır. Bunun yanında turistlere yönelik saldırılar tüm dünya basınında yer aldığı için ülke imajını zedeleyerek ülkeye verdiği zararı katlayabilmektedir. Bu durum, medyada yarattığı etki sebebiyle, teröristlerin amaçlarına ulaşmalarını da kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, turistlerin ziyaret ettikleri ülkeyi fazla tanımamaları, teröristlerin eylemlerini daha kolay gerçekleştirmelerine sebep olmaktadır (Güvenek ve Alptekin, 2015, s. 24).

Terörizme bağlı olarak yurtiçi yatırımlar ile ülkeye yönelen doğrudan yabancı yatırımların azalması nedeniyle iç ve dış piyasa kaynaklı yatırım kapasitesi zayıflayarak, elde edilebilecek sermaye stoku zarar görmektedir (Enders ve Sandler, 1996, s. 331). Dolayısıyla, bir ülkenin ekonomik sisteminde yarattığı yıkıcı etkiler nedeniyle, uluslararası terörizmin özellikle turizm sektörü gelişmiş bir ülkenin turizmi üzerindeki etkilerinin bir hayli önemli olduğunu ve bu nedenle, bu nevi bir terörizm faaliyetine maruz kalan turizm sektöründe ortaya çıkması neredeyse kesin olan kriz yönetiminin biçimleri üzerinde çalışılması yine ayrıca önem arz etmektedir.

Nitekim ekonomi literatürü incelendiğinde, gerek ulusal, gerekse uluslararası terör eylemlerinin turizm üzerinde yarattığı etkileri inceleyen çok sayıda çalışmanın söz konusu olduğu görülmektedir. Teorik ve uygulamalı çalışmaların hemen hepsi, artan terör faaliyetlerine bağlı olarak turizm talebi ve gelirin düşüğünü, terörizmin yaşandığı ülkeye yönelik turist potansiyelinin azaldığını ve bir bütün olarak ekonomik sistemin tahrip olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, 1984-2001 döneminde Türkiye ekonomisinde terör eylemlerinin turizm gelirleri üzerindeki etkilerini zaman serisi analizleri yardımıyla inceledikleri çalışmalarında Emsen ve Değer (2004, s. 67-83), turizm gelirlerinin terör eylemlerinden negatif yönlü olarak etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır. Yine siyasal şiddet olarak nitelendirdiği terör eylemlerinin turizm üzerinde yarattığı etkileri 169 ülke için 1977-2000 dönemini dikkate alarak panel veri analizleri yardımıyla incelediği çalışmasında Neumayer (2005, s. 259-281), sadece terörizmin değil aynı zamanda insan hakları ihlallerinin, iç çatışmaların ve politik yönü ağır basan diğer şiddet içerikli eylemlerin turizm üzerinde negatif yönlü etkiler yarattığı sonucuna ulaşmıştır.

Terör faaliyetlerinin uluslararası turizm akımları üzerindeki etkilerini G-7 ülkeleri itibariyle yatay kesit çekim modeli analizlerini kullanarak 2001-2003 dönemi için inceleyen Llorca-Vivero (2008, s. 169-188), gerek ulusal ve gerekse uluslararası düzeydeki terör eylemlerinin potansiyel turistlerin kararlarını etkilediğini ve turizm üzerinde negatif etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Yaya (2009) ise, turizm ve terörizm arasındaki ilişkileri Türkiye ekonomisi için 1985-2006 dönemi aylık verileri itibariyle zaman serisi analizlerini kullanarak incelediği çalışmasında, terör eylemlerinin turizm faaliyetleri üzerinde negatif, ancak sınırlı etkiler ortaya çıkardığı sonucuna ulaşmıştır.⁹

Dünyadaki bölgesel çatışma, savaş, ekonomik krizler, doğal afetler gibi nedenlerin yanında, özellikle 11 Eylül 2001 New York saldırıları sonrasında dünyada son yıllarda yükselen uluslararası terör ve bundan kaynaklanan güçlü güvenlik tehdidi, ülkelerin turizm sektörlerinde ve turizm gelirlerinde ani ve büyük düşüslere, kayıplara yol açmakta; bu durum da ülkelerin ödemeler bilançosu dengesini bozarak, tesislerinin kapanması veya düşük kapasite ile çalıştırılmasına, yeni tesislerin hizmete girmemesinden dolayı da işsizlik oranlarının gittikçe artmasına neden olmaktadır.

⁹ Turizm, karşılaşılan sosyo-ekonomik ve yöresel gerginlikler, değişkenlik gösteren politikalar ve etnik olaylarla toplumsal gelişim için de aşırı derecede nazik olan bir endüstridir. Bundan hareketle, terörizm ile turizm arasında yakın bir ilişki bulunduğu aşikârdır. Zira terör olayları, turizm sektörünü her zaman olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle, neden özellikle turizme kolayca darbe vurulduğu iyi değerlendirilmelidir. Turizm sektöründe karşılaşılabilecek risklere ve acil durumlara karşı önceden önlem alınmış ve hazırlıklı olunmalıdır. Turizmi daha az tartışmalı bir konu haline getirecek bir felsefe izlenmeli, turistlere yönelik terörizmi önlemek için özel sistemler geliştirilmeli ve ilk kez oldu demeden derhal mücadele bulunulmalıdır (Yakut Aymanıkuy, 2001, s. 115).

Bu meyanda, turizm sektöründe özellikle uluslararası terörizm nedeniyle yaşanan krizlerin kendisi kadar, krizin doğru algılanmasının da önemi büyüktür. Keza terörizm kaynaklı krizlerde, krizi atlatma düşüncesinden çok, krizin yöneltmesi üzerinde durulmalıdır. Yine turizmdeki krizin ödemeler dengesinde meydana getireceği bozulma dikkate alınmalıdır. Türkiye ekonomisinde dış ticaret açığının yaklaşık % 42'sinin turizm gelirleri ile kapatıldığı düşünülürse, konunun önemi de açık olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çerçevede, turizm sektöründe uluslararası terörizmden kaynaklı krizlerin üstesinden -en kısa zamanda- ve iyi bir kriz yönetimi ile baş ederek gelebilmek maksadıyla, bazı önlemlerin ele alınması ve uygulamaya sokulması akla gelmektedir. Bunlar, ülke tanıtımına daha fazla mali kaynağın ayrılması, ülke tanıtımı için yapılan tüm harcamaların yatırım kabul edilmesi, turizm sektöründeki KDV oranlarının çok daha azaltılması, sektörün ihtiyacı olan yatırım veya yenileme projelerine bankaların daha fazla kaynak ayırmasına olanak tanınması, bütün turizm işletmelerinin KOBİ kategorisinde değerlendirilmesi ve bu şekilde desteklenmesi, alan vergileri, ayak-bastı parası gibi ücretlendirmelerde sembolik ücret alınması veya hiç alınmaması, turizmin dört mevsime yayılarak çeşitlendirilmesi, kur farkı kayıplarının giderilmesi için gerekli önlemlerin alınması, yabancı tur operatörlerinin Türkiye'deki faaliyet alanlarını daraltmak olabilir (Serin, 2008).

SONUÇ

Dünya milli gelirinin %15-20'sini oluşturan ve büyük bir gelir kaynağı olan turizm faaliyetleri, tüm ülkelerin ilgisini bu alana çeviren önemli bir sektör niteliğindedir. Sadece gelişmiş ülkelerin değil, bütün ülkelerin gelişen turizm pazarından daha fazla pay alabilme yarışında olduğu bu sektör, önemli bir kaynak olma niteliği yanında gösterdiği kırılğan yapısıyla da üzerinde titizlikle durulması gereken bir endüstri şekline dönüşmektedir.

Bu endüstri dalı, doğal felaketler gibi faktörler tarafından negatif olarak etkilenmesine karşın, kamusal sektörün telafi gücü ve ilgili endüstrinin toleransıyla olumsuz etkiler giderilebilmektedir. Ancak, turizm endüstrisine kalıcı hasar bırakan ana unsur, beşeriyet odaklı politik şiddetten kaynaklanmaktadır. Politik şiddeti oluşturan bir faktör niteliğindeki ulusal ve uluslararası terör eylemleri, kendine her zaman güvenli bir liman arayan turizm faaliyetleri için büyük bir tehdit unsuru olarak göze çarpmaktadır. Tercihlerin, güvenli ve yüksek kaliteli hizmet sistematiği ile donatılmış bölgelerde yoğunlaştığı turizm sektörü, dolaylı (portföy) yatırımlara benzeyen yapısıyla her an ülkeyi terk edebilme olasılığını bünyesinde barındırmaktadır.

Nitekim tüm dünya ülkelerini etkilemekle birlikte daha baskın olarak gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerde ağırlığını hissettiren terörizm olgusu, kırılğan turizm endüstrisinin etkin işleyişini sekteye uğratmakta ve pazar payının gittikçe daralmasına yol açmaktadır. En büyük problemleri döviz darboğazı ve kaynak yetersizliğinden kaynaklanan gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkeler, terörizm dolayısıyla turizm gelirlerinin büyük bir kısmını kaybetme riskini taşımaktadırlar. Kaynak yetersizliği ile mücadele etmenin, yoksulluk kısır döngüsünü kırabilmenin ve turizm dolayısıyla ortaya çıkabilecek olan yayılma etkilerinin yaratacağı pozitif dışsallıkların oluşması önünde engel teşkil eden terör faaliyetleri, sahip olunan kit kaynakların da verimsiz şekilde kullanılmasına yol açmaktadır.

Etkinlik kaybını önleyebilmek amacıyla, ilk aşamada terörizm ile etkinlikle ve ciddi şekilde mücadele edilmesi ve sağlanan başarı ile birlikte ikinci aşamadan itibaren turizm sektörünü güçlendirecek altyapı çalışmalarının hızlandırılması adı geçen ülke grupları için

hayati bir önem taşımaktadır. Ayrıca, etkin kaynak tahsis sistematığı ile birlikte turizm sektörüne yönlendirilebilecek kaynakları azaltmaksızın terörizm ile mücadele edilmesine olanak sağlayan fon aktarım mekanizmaları oluşturularak, optimum bir yapıya ulaşılması en temel hedeflerden biri haline getirilmelidir. Güçlü ekonomiler ve etkin politika tedbirleri oluşturularak terörizmin iktisadi yapı üzerinde yarattığı tahribatın giderilebileceği göz önünde bulundurulduğunda, belirtilen tedbirlerin ivedilikle uygulanmasının bir gereklilik olduğu anlaşılmaktadır. Potansiyel turistlerin genellikle güvenli ülke ve bölgelere yöneldiği dikkate alınır, belirtilen hedeflerin odak noktası haline getirilme önemi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, “toplumsal yapıda tesis edilen barışın turizm potansiyelini artırdığı” şeklinde ifade edilebilecek sav, -halen ve yüksek olasılıkla gelecekte de- terör faaliyetlerinin nispeten daha az gerçekleştiği gelişmiş ülkelerde artan barış ortamına paralel olarak turizm potansiyeli ve olası kazançların artacağını göstermektedir.¹⁰ Ancak yine de, şu husus akıldan çıkarılmamalıdır; “Devletler bakımından terörle mücadele etmenin en büyük zorluğu, yasa dışı bir faaliyeti yasal yollarla etkilemeye çalışmaktır.” (Baharççek, 2010, s. 31)

Kaynakça

- Açıkalin, S. (2010). Terör'ün Ekonomik Maliyeti: Diyarbakır Olayları Örneği. *USAK Raporları*, 10-1, Ankara, 1-20.
- Ak, G. (2015). *Çatışma Çözümlemeleri Kapsamında Çatışma Analizi, Yönetimi ve Çözümü Yöntemleri*. Ankara: Motif Matbaacılık.
- Akgün Alp, İ. (2013). Terörün Ekonomik Etkileri. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 4(1), 1-19.
- Akın, H. B. (1998). 21.Yüzyılın Eşiğinde Küreselleşme ve Küresel İşletmeler. *Finans Dünyası*, 45, 12-21.
- Akıncı, M. ve Yılmaz, Ö. (2015). Bir Turizm Krizi Olarak Uluslararası Terörizm: Ülke Grupları İtibariyle Panel Veri Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 51-76.
- Altay, H., Ekinci, A. ve Peçe, M. A. (2013). Ortadoğu'da Terörün Ekonomik Etkileri: Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan Üzerine Bir İnceleme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 267-288.
- Baharççek, A. (2010). Radikalleşmenin Önlenmesi ve Terörle Mücadele Üzerinde Demokratikleşmenin Rolü. *Terörün Sosyal Psikolojisi*, M. Sever, H. Cinoğlu ve O. Başbüyük (Eds.), Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 25-39.
- Bakradze, Ş. (2007). *Terörizm ve Güvenlik Sorunları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Başbüyük, O. (2011). *Terörle Mücadelede Mikro Ve Makro Yaklaşımlar*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Bozkurt, V. (2000). *Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar, Küreselleşmenin İnsani Yüzü*. İstanbul: Alfa Kitabevi.

¹⁰ Bu konuda ayrıntı için bkz. (Akıncı ve Yılmaz, 2015: 68)

- Çaşın, M. H. (2008). *Uluslararası Terörizm*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çamaş, T. (1999). Krize Rağmen Tırmanış. *Ekonomik Forum*, 2, 33-46.
- Dinçer, Ö. (1992). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*. İstanbul: Timaş Yayınevi.
- Emsen, Ö. S. ve Değer, M. K. (2004). Turizm Üzerine Terörizmin Etkileri: 1984-2001 Türkiye Deneyimi. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(7), 67-83.
- Enders, W. ve Sandler T. (1996). Terrorism and Foreign Direct Investment in Spain and Greece. *Kyklos*, 49(3), 331-352.
- Frey, B. S., Simon, L. ve Alois, S. (2004). *Calculating Tragedy: Assessing the Costs of Terrorism*. Institute for Empirical Research in Economics, Working Paper 205, University of Zurich.
- Gökbunar, R. ve Gökbunar, A. R. (2010). *Terör Ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Güvenek, B. ve Alptekin, V. (2015). Turistlere Yönelik Terör Saldırılarının Turizme Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 17(1), 21-38.
- Hacıoğlu, N. (1992). Dış Tanıtım ve Örgütlenme Modeli. Tebliğ Sunumu, T.C. Turizm Bakanlığı I.Tanıtım Şurası, Ankara, 156-167.
- Llorca-Vivero, R. (2008). Terrorism and International Tourism: New Evidence. *Defence and Peace Economics*, 19(2), 169-188.
- Neumayer, E. (2005). The Impact of Political Violence on Tourism: Dynamic Cross-National Estimation. *Journal of Conflict Resolution*, 48(2), 259-281.
- Richter, L. K. (1983). Tourism Politics and Political Science: A Case of Not so Benign Neglect. *Annals of Tourism Research*, 10(3), 313-335.
- Serin, M. (2008). Turizm Sektöründe Kriz Yönetimi Açısından Terörizmin Turizme Etkisinin Analizi. Uzmanlık Tezi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Dış İlişkiler ve AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Sönmez, S. (1994). *Managing Tourism Crises: A Guidebook*. Clemson, SC: Clemson University Press.
- Sönmez, S. ve Graefe, A. R. (1998). Influence of Terrorism Risk on Foreign Tourism Decisions. *Annals of Tourism Research*, 25(1), 112-144.
- Sönmez, S., Apostolopoulos, Y. ve Tarlow, P. (1999). Tourism in Crisis: Managing the Effects of Terrorism. *Journal of Travel Research*, 38(1), 13-18.
- Toffler, A. (1992). *Yeni Güçler Yeni Şoklar*. Çev. Belkıs Çorakçı. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Topal, A. H. (2004). *Uluslararası Hukukta Devlet Destekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uysal, D., Mucuk, M. ve Gerçeker, M. (1999). *Terörizmin Ekonomik Etkileri: Türkiye*, <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/terör/terör6.pdf>. (Erişim tarihi: 7 Ocak 2017), 14-15.

Ünay, S. ve Şenel, M. (Eds.) (2009). *Global Orders and Civilizations: Perspectives from History, Philosophy and International Relations*. New York: Nova Science Publications.

Yakut Aymankuy, Ş. (2001). Turizm Sektöründe Kriz Yönetimi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 105-118.

Yaya, M. E. (2009). Terrorism and Tourism: The Case of Turkey. *Defence and Peace Economics*, 20(6), 477-497.

Yıldırım, J., Nadir Ö. ve Korucu, N. (2007). Analysing the Determinants of Terrorism Turkey using Geographically Weighted Regression. <http://www.ub.edu/sea2009.com/Papers/10.pdf/> (Erişim tarihi: 10 Ocak 2017).

Yılmaz, B. S. ve Yılmaz, D.Ö. (2005). Terörizm ve Terörizmin Hedefi Olarak Turizm Endüstrisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(13), 39-58.